

ВИДОВА РІЗНОМАНІТНІСТЬ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ФОНДІ ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті проаналізовано наявність у складі фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського навчальної та навчально-методичної літератури з питань національно-патріотичного виховання, досліджено різні підходи до формування національно-патріотичної свідомості учнів з використанням видової різноманітності навчальної літератури фонду головної освітянської бібліотеки України.

Формування національного галузевого інформаційного ресурсу з питань педагогіки, психології та освіти є одним з провідних завдань і напрямів діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (далі – Бібліотека). Зокрема, бібліотека як державне галузеве книгосховище акумулює всі навчальні та навчально-методичні видання, що виходять з друку на території України і надходять до бібліотеки відповідно до Закону України «Про обов'язковий примірник документів» № 595-XIV від 9 квітня 1999 року.

Навчальна література за своїм цільовим призначенням має відповідати всім вимогам, що ставляться до змісту освіти, бути цікавою, лаконічною, доступною, забезпечувати цілковите засвоєння учнями навчального матеріалу, сприяти вирішенню освітньо-виховних завдань, які стоять перед навчальними закладами. Крім того, вона покликана створити необхідні передумови для всебічного розвитку пізнавальних здібностей учнів, ознайомлення їх з новими прийомами міркувань, що властиві теоретичному мисленню і забезпечують доказовий виклад знань. З цієї метою використовують матеріал, засвоєння якого потребує різних форм логічного мислення: порівняння й протиставлення, індукції й дедукції, різних способів доведення тощо. У створенні сучасної навчальної книги обов'язковим є використання новітніх методик навчання, впровадження у навчальний процес інноваційних виробничих і педагогічних технологій.

Навчально-методична література складається з двох основних компонентів – змістового й методичного. До змістового належить авторський текст, а до методичного – системи завдань, способи організації тексту, ілюстративного матеріалу тощо [5].

Соціальна функція навчальної літератури визначається роллю й завданням освіти. У сучасних умовах в Україні є актуальною проблема національно-патріотичного виховання. Про забезпечення формування громадянина-патріота України, який орієнтується в сучасних політичних реаліях, розуміє небезпеку порушення її територіальної цілісності йдеться у Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2015). Зокре-

* © Кемпе В. Ю.

ПЕДАГОГІЧНЕ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

ма, у документі зазначено: «На жаль, до сьогодні українська освіта не мала переконливої і позитивної традиції, досвіду щодо виховання патріотизму в дітей та молоді, у попередні часи боялися взагалі терміну «національний», а «патріотичне виховання» сприймали винятково в етнороздільному або неорядянському вимірі. На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денационалізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» [9].

Метою статті є дослідження форм реалізації (курсів навчальних та навчально-методичних видань) національно-патріотичних завдань освіти у школі та наявність цієї літератури у фонді Бібліотеки.

Об'єкт дослідження: фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та статистичні показники надходжень до фонду навчальних і навчально-методичних видань.

Предмет дослідження: навчальна та навчально-методична література з питань національно-патріотичного виховання у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Систему навчальних і навчально-методичних видань умовно можна поділити на 4 групи: програмно-методичні видання (навчальні плани та навчальні програми), навчально-методичні видання (методичні рекомендації, методичні посібники, що містять матеріали з методики викладання навчальної дисципліни, вивчення курсу, виконання курсових і дипломних робіт), навчальні (підручники, навчальні посібники, тексти лекцій, конспекти лекцій) й допоміжні (практикуми, збірники завдань і вправ, лабораторних і практичних робіт, хрестоматії). Усі види навчальної та навчально-методичної літератури мають відповідати затвердженому навчальному плану [5].

Серед видів навчальної та навчально-методичної літератури, яка, щорічно обліковується в бібліотеці, розрізняють: підручники, навчальні посібники, навчально-методичні посібники, робочі зошити, навчальні програми, практикуми, конспекти, методичні посібники для вчителів. Видання для загальної середньої школи та вищих навчальних закладів обліковуються окремо.

Як свідчать статистичні дані, загальне надходження до бібліотеки в 2015 році неперіодичних видань становило 4500 примірників. З них до навчальної та навчально-методичної літератури для загальної середньої школи належать: підручники – 96 назв, навчальні посібники – 61 назв, конспекти – 18 назв, робочих зошитів – 49 назв, навчальних програм – 30 назв, методичних посібників для вчителів – 184 назв. У цілому кількість надходжень навчальної та навчально-методичної літератури для загальної середньої школи в 2015 р. становило

ПЕДАГОГІЧНЕ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

438 назв, тобто 10 % загальної кількості надходжень неперіодичних видань.

Перш ніж визначити обсяг навчальної та навчально-методичної літератури для школи з питань національно-патріотичного виховання, яку отримує бібліотека, треба встановити, яку саме літературу можна до неї віднести й дати визначення поняттю «національно-патріотичне виховання».

Україна здобула незалежність тільки 25 років тому. За цей невеликий проміжок часу країна не тільки розвивала національну державу, а й будувала в ній громадянський (демократичний) устрій. У часи відтворення незалежної і самостійної України увага була прикута насамперед до проблем національної самоідентифікації. Сьогодні, як зазначено в Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, до утвердження державницьких ідей. Стрижнем усієї системи виховання в Україні є національна ідея розвитку державності, що відіграє роль об'єднуючого, консолідуючого фактора в суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, громадянина своєї держави. Сьогодні важливо уточнити пріоритети національно-патріотичного виховання та взагалі визначення поняття «патріотизм». У сучасній педагогічній літературі «патріотизм» розглядається як глибоке громадянське почуття, змістом якого є любов до свого народу, Батьківщини, усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, вболівання за його майбутнє. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Український патріотизм – явище синтетичне, адже в ньому відображається все незаперечно цінне з історії української держави. Виховання патріотизму ґрунтується на національній свідомості, повазі до інших народів, їхньої землі, толерантному ставленні до культури, вірувань, звичаїв, визначає природну закономірність тривалого історичного розвитку українського народу як нації аж до ствердження державності. Патріотизм має сприяти процесу національно-державного розвитку України, що спрямований на побудову толерантного, демократичного й громадянського суспільства. Нині в сучасній педагогічній літературі виділяють щонайменше три різновиди патріотизму: етнічний, основою якого є почуття власної причетності до свого народу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо; територіальний, який базується на любові до того місця на землі, (місцевості, ландшафту, клімату тощо), де людина народилася; державний, що ґрунтується на остаточній меті нації – побудові власної держави, державному самовизначенні, державницькому світогляді та державницькому почутті, що є виявом вищого патріотизму, який базується на державній ідеології та пов'язаний з почуттям громадянськості [6]. Отже, патріотизм є складовою громадянського виховання.

Повертаючись до питання визначення літератури, що має

виховувати патріотизм у дітей та молоді, вважаємо доречним навести висловлювання академіка, доктора педагогічних наук О. Сухомлинської, яка зазначала, що «розв'язати питання громадянської освіти тільки через вивчення предмета «громадянська освіта» неможливо. Це повинно відбуватися при вивченні всіх предметів, хоча, безпосередньо, переваги у цьому процесі повинні надаватися вивченню суспільних дисциплін. Не менш важливі в цьому сенсі і предмети психолого-педагогічного циклу». Справді, саме такі дисципліни, як історія та філологія, найактивніше формують національну самосвідомість учня і студента.

Оскільки мова є виявом національного характеру, звичаїв та історії народу, то вивчення її сприяє реалізації національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Кожне слово і вислів – це частка буття народу, це генетичний код національної культури, заорука самобутності і самозбереження. Національна свідомість і патріотизм починаються зі ставлення до своєї мови. Використання національної мови повинно в багатонаціональних державах (а такою й є Україна) об'єднувати рівноправні вільні народи на засадах взаєморозуміння, взаємоповаги, взаємопізнання. Кількість мов у сучасному світі досягає чотирьох тисяч. Не випадково кажуть: «Скільки мов ти знаєш – стільки разів ти людина». Саме про це згадується в Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді: «...національно-патріотичне виховання не повинно прищеплювати ідеї культурного імперіалізму, тобто способу споглядання світу лише очима власної культури. Ця Концепція виходить з ідеї об'єднання різних народів, національних та етнічних груп, які проживають на території України, довкола ідеї української державності, українського громадянства, що виступають загальними надбаннями, забезпечують їхній всебічний соціальний та культурний розвиток. Українська держава заперечує будь-які форми дискримінації, підтримуючи всі мови і культури, що зазнали такої дискримінації в часи колоніальної залежності України» [9].

Не менш важливими у вихованні громадянина-патріота є курси вивчення історії України, за допомогою яких можна простежити історію виникнення української державності. Починаючи від часів давніх слов'ян, коли закладалися основи державності та закріплювалося підґрунтя самосвідомості народу, і далі у часи обмеження української автономії внаслідок релігійної унії Польщі з Великим князівством Литовським, коли у свідомості українства, на думку Б. Кухти, формувалося поняття «вітчизна» – Україна [2], та особливо на прикладі вивчення козацьких часів, які стали уособленням непохитної волі, мужності, свободи й гідності української нації, шлях України до незалежності був нелегким і має викликати повагу і натхнення у всіх, хто вивчає предмет «Історія України». Події Революції Гідності стали остаточним підтвердженням консолідації українського народу, національної самосвідомості і кроком до демократичних змін

ПЕДАГОГІЧНЕ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

у державотворенні України. Ідея національного служіння Батьківщині – ідея самобутня, яка виникла в козацькі часи, була втілена героями Небесної Сотні у життя вже в наші часи. Суть цієї ідеї полягає в тому, що небесна слава здобувається за допомогою жертвування своїм життям за народ і Батьківщину. В. О. Сухомлинський зазначав, що «залюблювати дітей в отчий край» повинні вчителі й батьки ще з підліткового віку. Вивчення історії своєї Батьківщини сприяє виникненню поваги, любові до неї та національно-патріотичному вихованню дітей і молоді.

Крім згаданих курсів історії та філології, формами реалізації завдань національно-патріотичного виховання є курси в школі: «Я і Світ», «Я і Україна», «Народознавство» «Громадянство» «Українознавство», «Географія рідного краю», «Громадянська освіта», «Людина і світ», «Етногеографія», «Природа рідного краю», «Захист Вітчизни», «Історія українського війська», «Курс юного патріота» [4].

Національно-патріотичне виховання людини так чи інакше відбувається протягом усього життя, але найбільш інтенсивно, як зазначають дослідники, у дитячі та юнацькі роки, коли розвиваються особистісні якості, формуються поведінкові стереотипи, усталюються погляди й переконання. З огляду на це програми виховання громадянина (у змісті навчального матеріалу, формах, засобах, методах, прийомах тощо) мають враховувати вікові, психологічні, індивідуальні особливості дитини, підлітка й всебічно відображати кращі надбання нації. Усі навчальні програми, а також рекомендована навчальна та навчально-методична література, які представлені в Бібліотеці, відображено в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою у 2015/2016 навчальному році та Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в основній і старшій школі у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою у 2015/2016 навчальному році.

Таким чином, можна зробити висновок, що до навчальної та навчально-методичної літератури з питань національно-патріотичного виховання належать навчальна література з української філології та історії, спеціальні курси з суспільних наук.

У рамках науково-дослідної роботи «Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітнянської галузі України», що здійснюється впродовж 2014–2016 рр., проводився моніторинг надходження до бібліотеки навчальної та навчально-методичної літератури з питань національно-патріотичного виховання, рекомендованих або затверджених МОН України для використання в шкільній програмі. Під

час аналізу літератури, що надійшла до фонду в 2015 р., шляхом звіряння з електронним каталогом бібліотеки, було виявлено 79 назв навчальної та навчально-методичної літератури для загальної середньої школи, яка належить до літератури з питань національно-патріотичного виховання. Це становить 18% загальної кількості отриманої навчальної та навчально-методичної літератури для загальної середньої школи в 2015 р.

Моніторинг мав велике значення, для створення галузевих ресурсів освітянської галузі, оскільки «серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь» [9]. Навчальна та навчально-методична література з питань національно-патріотичного виховання сприяє організованому й цілеспрямованому впливу на підростаюче покоління з метою передачі знань про національні цінності, плекання почуття любові й гордості за здобутки своєї нації та формування вольових якостей для захисту інтересів своєї Батьківщини.

За результатами моніторингу встановлено, що практично всі види навчальної та навчальної літератури з питань національно-патріотичного виховання представлено у фонді Бібліотеки. Різні види навчальної та навчально-методичної літератури забезпечують розвиток пізнавальних здібностей, творчого мислення учнів, вчать їх працювати самостійно, а також створюють комплекс засобів навчання згрупованих навколо підручника – цілісну дидактичну систему. Головною функцією комплексу є розвантаження підручника та посилення диференціації навчання. Підручник, за визначенням відомого педагога І. Лернера – це «засіб засвоювання змісту освіти», він повинен відповідати навчальній програмі та бути офіційно затвердженим. Підручник як координуюче начало в навчальному процесі посідає провідне місце серед усіх навчальних видань. Нові матеріали не можуть відразу стати основою стабільного підручника, оскільки повинні пройти певну перевірку [11]. Під час моніторингу літератури, що надійшла до Бібліотеки впродовж 2015 р., виявлено 18 назв підручників, що становить 23% загальної кількості примірників навчальної та навчально-методичної літератури для загальної середньої школи, яка належить до літератури з питань національно-патріотичного виховання.

У складі фонду Бібліотеки виявлено також навчальні посібники в кількості 9 назв, які є своєрідним додатком до підручника. Їх призначення – розширювати, доповнювати, поглиблювати, закріплювати знання, передбачені програмою нормативного курсу. Структура цих посібників не є чітко визначеною, як у підручнику, вони відрізняються меншою системністю. Загалом вони залучають учнів до самостійної роботи, прищеплюють

ПЕДАГОГІЧНЕ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

початкові дослідницькі навички, розширюють світогляд і нерідко згодом переростають у підручники з нових нормативних курсів. [11] Також було виявлено конспекти лекцій, робочі зошити, навчальні програми, розробки уроків, тести та методичні посібники для вчителів. Стосовно змісту і складових навчально-методичного комплексу, то всі його компоненти можна поділити на дві групи: інваріантну та варіативну. Інваріантна містить лише потрібні компоненти, без яких руйнується авторська дидактично-методична концепція, до варіативної належить додатковий матеріал (роздатковий матеріал, довідники, науково-популярна література тощо).

Отже, у цьому дослідженні вперше проаналізовано обсяг надходження літератури з питань національно-патріотичного виховання до фонду Бібліотеки в 2015 р. Досліджено форми реалізації завдань національно-патріотичного виховання у школі, що втілені в курсах навчальних і навчально-методичних видань. Виявлено, що завдяки різноманітності видів навчальної та навчально-методичної літератури з цих питань в користувачів освітан є можливість отримувати комплексну інформацію для використання у вихованні національно свідомих громадян – патріотів України. Разом з тим, порівнюючи результати моніторингу із зазначеними вище рекомендованими переліками навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, можна зробити висновок, що не всі спеціальні курси з суспільних наук представлено у фонді Бібліотеки. Причина неповного комплектування фонду бібліотеки пов'язана з видавничими організаціями, які не в повному обсязі виконують законодавство, зокрема, Постанову Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» та статтю 186/7 Закону України від 12 січня 2012 р. № 4319-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів». Для забезпечення більш повного надходження літератури до фонду бібліотеки необхідно інформувати видавців про перелік установ, для яких передбачено обов'язкову доставку друкованої продукції, наголошуючи на важливості формування патріотизму як пріоритетного чинника національно-політичного виховання молодого покоління. Слід також здійснювати щорічний контроль надходження літератури з питань національно-патріотичного виховання.

Література:

1. Буюк Б. Світоглядно-філософська складова національно-патріотичного виховання сучасної української молоді // Гуманіт. Вісн. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 26. – С. 400–405.
2. Гурова О. М. Національне виховання як складова духовного розвитку громадянина України // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – Ялта, 2007. – Вип. 13, Ч.1.

– С. 109–117.

3. Завгородня Т. Проблеми громадянського виховання студентської молоді // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту. – Чернівці : Рута, 2006. – Вип. 308 Педагогіка та психологія. – С. 43–51.
4. Ковальова Л. Методи і форми організації громадянської освіти у підлітків // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 300 Педагогіка та Психологія. – С. 44–48.
5. Кравченко О. Л. Типологія видань: навч.-метод. посіб. – Луганськ : Альма-матер, 2008. –119 с.
6. Онопрієнко О. Патріотичне виховання як науково-педагогічна проблема: понятійний аспект // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: наук. зб. – Умань : Софія, 2007. – Вип.20. – С. 149–157.
7. Оришко С. Структура і зміст патріотичного виховання учнівської молоді // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту. – Чернівці : Рута, 2006. – Вип. 308 Педагогіка та Психологія. – С. 87–94.
8. Пастушенко Н. Національно-патріотичне виховання в сучасній школі: міф чи реальність? // 10 років школи громадянства : зб. наук. статей членів Львівської обласної організації Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Григорія Ващенка. – Львів : Кольорове небо, 2005. – С. 71–77.
9. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах: наказ М-ва освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України. – 2015. – № 7. – С. 70–95; № 8.– С. 87–95. – Додатки : Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. – № 7.– С. 70–95; Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді.– № 8.– С. 87–95; Текст наказу доступний також в Інтернеті: <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/4068-> (Дата звернення: 26.01.16).
10. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. // Уряд. кур'єр. – 1999. – 13 трав. – С. 1–3.
11. Шевцова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посіб. – К. : Знання, 2007. – 398 с.